

Zuid-Nederlandse migranten in de ontwikkeling van de geldmarkt van Amsterdam. Het boek benadrukt zo de cruciale rol die individuen kunnen hebben in historische ontwikkelingen.

Jessica den Oudsten, Radboud Universiteit en Huygens Instituut

Bart Schmitz, *Het grote bestuurshervormingswerk. De emancipatiestrijd van Indonesische werknemers in het westerse bedrijfsleven en de indianisatie van Nederlands-Indië in het interbellum* (Hilversum: Verloren, 2023). 327 pp. ISBN 9789464550818.

DOI: 10.52024/zwo08p13

Glazen plafonds, loonkloven: Bart Schmitz onderzoekt in *Het grote bestuurshervormingswerk* verschijnselen die we tegenwoordig heel goed kennen, maar dan geplaatst in laat-koloniaal Indonesië. Indonesische arbeidskrachten vervulden in het interbellum steeds meer banen die voorheen aan Europeanen waren voorbehouden. Deze ‘indianisatie’ is het onderwerp van dit boek, de handelseditie van een in 2023 aan de Universiteit Leiden verdedigd proefschrift.

Een sterk punt van het boek is dat het een uitgebreide studie naar een voorheen onderbelicht onderwerp is. Soms lijkt de aandacht voor het Nederlandse kolonialisme in Azië gereduceerd te worden tot het thema dekolonisatie – de letterlijke dekolonisatie in de oorlog van 1945-1949, en de metaforische, mentale dekolonisatie van cultuur en samenleving in het heden. Het boek herinnert ons eraan dat begrip van de voorgeschiedenis van die dekolonisatie, de belangrijke interne ontwikkelingen in de koloniale samenleving, en een economie waarvan het eindresultaat nog niet vaststond, cruciaal blijft. Schmitz plaatst het boek in het debat over de vraag of de laat-koloniale staat in zijn nadagen Indonesiërs op politiek, economisch en sociaal gebied nu enige invloed en agency bood, of toch bleef vasthouden aan een onoverbrugbare hiërarchie. Hierbij richt *Het grote bestuurshervormingswerk* zich vooral op de opkomst van Indonesische arbeidskrachten in (nuts)bedrijven, zoals de Algemeene Nederlandsch-Indische Elektriciteits-Maatschappij (ANIEM) en de Koninklijke Paketvaart Maatschappij (KPM), en overheidsdiensten (in casu, de Indische PTT). Schmitz onderzoekt hoe deze groep Indonesische werknemers zich ontwikkelde, en hoe verschillende actoren hier tegenaan keken. Hij beargumenteert overtuigend dat indianisatie op allerlei

gebieden plaatsvond, maar tegen het eind van het interbellum al was vastgelopen. Het koloniale bestel was daarmee al onhoudbaar geworden, nog voordat het in 1942 definitief zou worden omvergeworpen.

De brede blik waarmee de ‘indianisatie’ geanalyseerd wordt, maakt het boek bijzonder interessant om te lezen. Onder de actoren die door de auteur onderzocht zijn, vinden we de betrokken bedrijven, de Indonesische werknemers zelf, hun Nederlandse en Indo-Europese collega’s (waarbij de Nederlanders vaak hun superieuren waren en de Indo-Europeanen hun concurrenten), eigentijdse economen en leden van de Volksraad. In de Volksraad debatteerden Indonesische, Indo-Europese en Nederlandse leden over de wenselijkheid van indianisatie en van aanverwante termen, zoals ‘verindisching’, ‘verinheemsing’, ‘verindonesiëring’ en, aldus het conservatieve Volksraadlid R.A.A. Fruin in 1934, “door de overheid kunstmatig gestimuleerde ontblanking” (retoriek die ons in het heden niet vreemd voorkomt). Bij bedrijven was de opkomst van Indonesische werknemers enerzijds onstuitbaar, maar anderzijds ook per bedrijf verschillend, en gebonden aan beperkingen, zoals de bovengenoemde loonkloven of carrièrerestricties. De KPM ging bijvoorbeeld vrij ver in het ‘indianiseren’ van het walpersoneel, maar was veel terughoudender waar het ging om varend personeel (wat een prestigekwestie geweest lijkt te zijn, al maakt het boek dit niet geheel duidelijk); bij de ANIEM was er meer ruimte voor Indonesiërs. De standpunten van bedrijven waren een combinatie van ideologische (racisme versus ‘ethisch’ denken) en praktische overwegingen. In de crisisjaren kon indianisatie bijvoorbeeld ook een manier zijn om de personeelskosten te drukken.

De gekozen opzet van het boek heeft twee keerzijden. Enerzijds had de samenhang tussen de verschillende deelonderzoeken helderder gepresenteerd kunnen worden. De hoofdstukstructuur helpt hier niet bij: grote en kleine analyses van de indianisatiepraktijk (casestudies van bedrijven en vakbonden) en van de indianisatietheorie (economische en politieke debatten) staan door elkaar. Anderzijds waren de bevindingen nog overtuigender geweest als de auteur ze in een breder kader had geplaatst. De landbouwondernemingen krijgen nu bijvoorbeeld geen aandacht, terwijl deze, samen met de mijnbouw, toch de belangrijkste economische sector van de kolonie waren. Ook een vergelijking met de indianisatie bij de ambtenaren van het Binnenlands Bestuur was welkom geweest. Hoe lagen de personeels- en machtsverhoudingen hier? Op meer theoretisch niveau ontbreekt eigenlijk een conceptueel kader om de bevindingen mee te duiden, waardoor het onderzoek niet zijn hele potentiële relevantie waarmaakt. Verbanden met het construeren van

een opkomende middenklasse-identiteit door Indonesiërs, of juist van het racistische *white laborism* onder arbeiders in het Britse rijk, hadden bijvoorbeeld eenvoudig gelegd kunnen worden.

De grote diversiteit in gebruikte bronnen, van bedrijfsarchieven en vakbondsperiodieken tot kranten en overheidsstukken, geeft het boek een solide basis. Hoewel dit voornamelijk Nederlandse bronnen zijn, zoekt Schmitz ook expliciet naar het Indonesische perspectief. De bijdragen van Indonesische leden van de Volksraad zijn in grote lijnen misschien bekend, maar de ingezonden brieven van Indonesische postmedewerkers in hun vakbondsblad zijn een kleine goudmijn, die Schmitz dan ook uitgebreid onderzoekt. Een kanttekening hierbij is, dat het boek wel erg dicht op die bronnen blijft zitten. Ontwikkelingen en debatten kunnen effectiever beschreven worden dan door per jaar een uitputtend overzicht te geven, met amper selectie of sturing aan te brengen. De uitgever had hier met een goede redactieronde meer orde in kunnen scheppen en het betoog van het boek sterker kunnen maken. Dat geldt overigens ook voor de vrij slordige verzorging, want het boek verdient beter dan de nodige spelfouten en soms onhandig ingevoegde figuren die het nu bevat.

Het grote bestuurshervormingwerk is een empirisch sterk, informatief en uitgebreid onderzoek naar de spanningen en verhoudingen in de koloniale samenleving. Ook met de bovenstaande kanttekeningen is het in de kern een relevante bijdrage voor wie geïnteresseerd is in de sociaaleconomische en politieke geschiedenis van de laatste decennia van koloniaal Indonesië.

Miel Groten, Universiteit Leiden

Antoon Vrints, *De Afrekening. Geweld tegen collaborateurs in Antwerpen 1918 en 1944-1945* (Knesselare: Ertsberg, 2024). 333 pp. ISBN 9789464750690.

DOI: 10.52024/bvzf4963

Een machtswisseling heet niet voor niets een omwenteling. Foto's uit begin september 1944 laten zien hoe de Antwerpenaren de bevrijding van het bezettingsregime hebben vormgegeven. Collaborateurs werden door menigten uit hun huizen gehaald en publiekelijk vernederd. Ze moesten met de handen omhoog poseren om de omkering van de